

**TÜRKİYE'DE KENTSEL YERLERDE İSTİHDAMIN
ÖZELLİKLERİ
(VIII)**

Doç. Dr. Gülten KUTAL

Kentsel Yerler Hanehalkı İşgücü Anket Sonuçları kentsel kesimde istihdamın yapısı hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu anket sonuçlarına göre kentsel yerlerde istihdam edilenlerin toplamı 6.317.083 kişidir. Bunlardan 5.568.281'i erkek (% 88.15), 748.802'si kadındır. Türkiye'de nüfusun cinsiyete göre dağılımı oldukça dengeli olmasına rağmen bu dengenin ekonomik faaliyetlere katılmada korunamadığını görüyoruz. Özellikle kentleşme ile bu denge erkekler lehine bozulmaktadır.

Biz incelememizde önce kentsel yerlerde istihdam edilenlerin iktisadî faaliyet dallarına dağılımını belirlemek, bunu takiben de kentsel yerler istihdamının sosyal politika açısından dikkati çeken bazı özelliklerini belirtmek amacındayız.

Kentsel yerlerde istihdam edilenlerin en yoğun çalıştığı iktisadî faaliyet kolu «toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler»dir. Kentsel yerlerde toplam istihdam edilenlerin % 27.96'sı, erkeklerin % 26.12 si, kadınların % 41.61'i bu iktisadî faaliyet kolunda yer almaktadır.

İmalât sanayii kentsel yerler istihdamında %25.52'lik oranla ikinci sırada gelmektedir. Erkeklerin % 25.20'si, kadınların ise % 27.9'u imalât sanayiinde çalışmaktadır.

«Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller» faaliyet kolu kentsel yerlerin istihdamında % 21.59'luk oranla üçüncü sıradadır. Erkeklerin % 23.51'i, kadınların % 7.33'ü bu faaliyet dalında istihdam edilmektedir.

Bunları % 8.20 ile «ulaştırma, haberleşme ve depolama», % 6.10 ile «inşaat ve bayındırlık işleri», % 5.13 ile «malî kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri» faaliyet kolu izlemektedir.

TABLO : 1

Kentsel Yerlerde İstihdam Edilenlerin İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı
(12 + yaş)

İktisadi Faaliyet Kolları:	1984 Y I L I			
	Toplam	%	Erkek	% Kadın
Tarım, ormancılık, avcılık ve baltıkçılık	274.993	4.35	213.509	3.83 61.484 8.21
Madencilik, taş ocakçılığı	51.832	0.82	50.165	0.90 1.667 0.22
İmalât sanayii	1.612.444	25.52	1.403.587	25.20 208.957 27.89
Elektrik, gaz ve su	10.523	0.16	10.082	0.18 441 0.05
İnşaat ve bayındırlık işleri	385.500	6.10	381.682	6.85 3.825 0.51
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve ofeller	1.364.103	21.59	1.309.205	23.51 54.898 7.33
Ulaştırma, haberleşme ve depolama	518.118	8.20	489.336	8.78 28.782 3.84
Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri	324.259	5.13	247.538	4.44 76.721 10.24
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	1.766.161	27.46	1.454.590	26.12 311.571 41.61
İyi tanımlanmamış faaliyetler	9.143	0.14	8.587	0.15 556 0.07
T O P L A M	6.317.083		5.568.281	88.15 748.802 11.85

Kaynak: D.İ.E. Kentsel yerler hanehalkı işgücü anket sonuçları 1984, Ankara, Şubat 1986, sh. 14, Tablo 6'dan yararlanarak hesaplanmıştır.

Kentsel yerlerde «tarım, ormancılık ve balıkçılık» iktisadî faaliyet dalında istihdam edilenler 7. sırayı işgal etmekte ve kentsel yerlerin istihdamının % 4.35'ini oluşturmaktadır. Söz konusu iktisadî faaliyet kolunda kentsel yerlerde istihdam edilen erkeklerin % 3.83'ü, kadınların, % 8.21'i çalışmaktadır.

Yukarıdaki oranlardan anlaşıldığı gibi kentsel yerler istihdamının % 95.65'i tarım dışı iktisadî faaliyetler içinde gerçekleşmektedir. Tarım dışı faaliyetlerin oransal üstünlüğü kentsel yerler istihdamı açısından beklenen normal bir sonuçtur. Ülkemizde tarımsal faaliyet esas itibariyle kırsal yerlerde gerçekleşmekte, kentsel yerlerde tarım alanlarının kısıtlılığı nedeniyle tarımsal faaliyet çok sınırlı kalmaktadır.

Türkiye'de kentsel yerler istihdamının dikkati çeken bazı özelliklerini şu noktalarda toplayabiliriz :

a) Kentsel Yerler İstihdamında Hizmetler Kesimi Gelişmektedir :

Türkiye'de kentsel yerler istihdamının yapısında dikkati çeken özelliklerden biri de hizmetler sektöründeki gelişmedir. Nitekim «top-tan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller», «ulaştırma, haberleşme, depolama», «malî kurumlar, yardımcı iş hizmetleri» ve «toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler» gibi sadece hizmet ürettiğinden kuşku olmayan iktisadî faaliyet dallarında istihdam edilenlerin toplamı 3.972.641 kişidir. Bu miktar kentsel yerler istihdamının % 62.89'unu oluşturmaktadır. Hizmetler kesimindeki büyümenin imalât sanayiindeki gelişmeden 2.5 kat kadar büyük olması ekonomik gelişme açısından sağlıksız bir büyüme olarak nitelendirilebilir. Bilindiği gibi ekonomik gelişmenin sağlıklı olabilmesi için önce tarım kesiminden sanayi kesimine geçiş, sanayi kesiminin belirli bir oransal yüksekliğe ulaşması, gelişmenin daha ileri bir safhasında da hizmetler kesiminin büyümesi söz konusu olmaktadır. Türkiye henüz gelişmekte olan bir ülke olmasına rağmen, kentsel yerler istihdamının yapısı, gelişmiş ve sanayi ötesi ekonomi niteliğine kavuşmuş ülkelerdeki istihdamın sektörel dağılımına benzemektedir.

b) Kentsel Yerler İstihdamında Çalışma Çağı Nüfus Hâkimdir :

Kentsel yerler istihdamında dikkati çeken diğer bir özellik istihdamın yaş gruplarına göre incelenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kentsel yerler istihdamında ağırlık 25-49 yaşlar arasındaki yetişkin

çalışma çağı nüfustadır. Nitekim çocuk nüfus diyebileceğimiz 12-14 yaş grubu kentsel yerler istihdamının % 2.37'sini, 15-24 yaşındaki genç istihdam % 21.52'sini oluştururken, 25-49 yaş grubundaki yetişkinler kentsel yerler istihdamının % 64.20'sini oluşturmaktadır. 50 yaşın üstündekiler ise % 11.89 oranındadır. Bunlardan 65 + yaş grubu kentsel yerler istihdamının ancak binde 9.26'sını oluşturmaktadır. Bu oranlar kentsel yerler istihdamında 15-64 yaş grubunun yani uluslararası istatistiklerde «çalışma çağı» nüfus olarak kabul edilen yaş grubunun hâkimiyetini gösteren olumlu bir sonuçtur.

*c) Kentsel Yerler İstihdamında Üretlilerin Oranı
Yüksektir :*

Kentsel yerlerde işgücünün meslekteki mevkiine göre dağılımı, istihdam edilenlerin içinde ücretlilerin % 63.99, işverenlerin % 3.03, kendi hesabına çalışanların % 28.01 ve ücretsiz aile yardımcılarının % 4.95 oranında olduğunu göstermektedir. Üretlilerin kentsel yerlerle sınırlı olsa da % 64'e yaklaşması, bunları kendi hesabına çalışanların % 28'lik bir oranla izlemesi sosyal politika açısından sevindiricidir. Kentsel yerler istihdamının % 92'sinin sosyal güvenlik şemsiyesinin altına girebilecek durumda olduğunu, hatta ücretlilerin ailelerinin de dikkate alınması ile kentsel yerlerde yaşayanların oldukça önemli bir bölümünün asgari ölçülerde de olsa sosyal bakımdan güvencede olduğunu göstermektedir. Üretlilerin istihdam edilenler içindeki payının büyümesi bir ekonomik gelişme ölçüsü olarak da sevindiricidir.

TABLO : 2

Kentsel Yerler Hanehalkı Fertlerinden İstihdam Edilenlerin Meslekteki Mevkiine ve Cinsiyetine Göre Dağılımı

Meslekteki Mevkii	Toplam	%	Erkek	%	Kadın	%
Ücretli	4.042.547	63.99	3.423.691	84.69	618.856	15.31
İşveren	191.973	3.03	189.201	98.56	2.772	1.44
Kendi hesabına çalışanlar	1.769.493	28.01	1.701.016	96.13	68.477	3.87
Ücretsiz aile işçisi	313.070	4.95	254.373	81.25	58.697	18.74

Kaynak : Kentsel Yerler Hanehalkı İşgücü Anket Sonuçları 1984, sh. 16, Tablo 7'den yararlanılarak hesaplanmıştır.

Üretlilerin % 84.69'u erkek, % 15.31'i kadındır. İşverenlerin, % 98.55'i erkek, % 1.44'ü kadındır. Kendi hesabına çalışanların % 96.13

ü erkek, % 3.87'si kadındır. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların % 81.25'i erkek, % 18.74'ü kadındır.

d) Kentsel Yerler İstihdamında İlkokul Mezunlarının Oranı Yükseklerdir :

Kentsel yerlerde istihdam edilenlerin yapısı eğitim durumuna göre incelediğimizde her yüz çalışandan 52.04'ünün ilkokul mezunu ve bunlardan % 48.76'smm erkek, % 3.28'inin kadın olduğunu görürüz. İkinci sırayı yüksek okul ve fakülte mezunları almaktadır. Çalışan her yüz kişiden 10.45'i yüksek tahsillidir. Bunlardan 8.32'si erkek, 2.12'si kadındır. Bunları orta okul mezunları izlemektedir. Çalışan her yüz kişiden 10.37'si orta okul mezunudur ve bunlardan 9.27'si erkek, 1.1'i kadındır. Lise mezunları dördüncü sıradadır. Çalışan her yüz kişiden 9.2'si lise mezunudur. Bunlardan 7.11'i erkek, 2.10'u kadındır Meslek lisesi mezunları beşinci sıradadır. Çalışan her yüz kişiden 7.36'sı meslek lisesi mezunudur. Bunların 5.62'si erkek, 1.73'ü kadındır. Altıncı sırada ise okur-yazarlar yer almaktadır. Çalışan her yüz kişiden 5.55'i okur-yazardır. Bunların 5.05'i erkek, 0.50'si kadındır. Bunları okur-yazar olmayanlar izlemektedir. Yüz çalışandan 4.63'ü okur-yazar dahi değildir. Bunlardan 3.70'i erkek, 0.93'ü kadındır. Meslek orta okulu mezunları sekizinci sıradadır. Çalışan her yüz kişiden sadece 0.36'sı meslek orta okulu mezunudur. Bunlardan 0.29'u erkek, 0.076'sı kadındır.

Şu halde kentsel yerlerde istihdam edilenlerin sadece % 18.17'si belirli bir meslekte eğitim görmüş, meslek sahibi kişilerden oluşmaktadır. % 19.57'si orta okul ve lise mezunu, % 52.04'ü ilk okul mezunudur. % 10.18'i ise hiçbir meslekî vasfa sahip olmadığı gibi, genel eğitimden de yoksundur.

TABLO : 3
Kentsel Yerlerde İstihdam Edilenlerin Eğitim Durumu

Eğitim Durumu:	Toplam		Erkek		Kadın	
	Toplam	İstihdam	Erkek	İstihdam	Kadın	İstihdam
Okur-yazar değil	292.672	4.63	288.377	3.70	58.835	0.93
Okur-yazar	350.556	5.53	319.276	5.05	31.262	0.50
İlkokul	3.267.889	52.04	3.060.084	48.76	207.605	3.28
Ortaokul	655.605	10.37	585.945	9.27	69.660	1.1
Lise	581.917	9.2	449.068	7.11	132.649	2.10
Meslek orta okulu	23.135	0.36	18.351	0.29	4.734	0.076
Meslek lisesi	465.252	7.36	355.530	5.62	109.722	1.73
Yüksek okul, Fakülte	660.215	10.45	526.150	3.32	134.065	2.12

KAYNAK : D.İ.E. a.g.e., sh. 16, Tablo 7'den yararlanarak hesaplanmıştır.

e) *İstihdam Edilenlerin Büyük Bir Kısmı Yaptıkları İşle İlgili Eğitim Görmemiştir :*

Hanehalkı fertlerinden istihdam edilenlerin son haftada yaptığı iş veya meslek gruplarına, bu işle ilgili eğitim görüp görmediklerine ve cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde⁽¹⁾, toplam istihdam edilenler (6.317.083) içinde 2.889.496 kişinin % 45.74'ü yaptığı işle ilgili bir eğitim görmediği görülür. Yaptığı işle ilgili eğitim görmeyenlerin %89.82'si erkek, % 10.18'i kadındır. Çalıştıkları işle ilgili olarak okulda eğitim görenler kentsel yerlerde istihdam edilenlerin % 14.3'ünden ibarettir. Bunların % 75.30'u erkek, % 24.69'u kadındır. Kentsel yerler istihdamında kadınların payı % 11.85'den ibaret olmasına karşılık, işiyle ilgili bir okulda eğitim gören kadınların oranı % 24.69'dur. Yine kentsel yerlerde istihdam edilen 748.802 kadın içinde işiyle ilgili bir okulda eğitim gören kadınların oranı % 29.79'dur. Erkek oranlarını aynı şekilde incelediğimizde kentsel yerlerde istihdam edilenlerin % 88.15'nin erkek olmasına karşılık çalıştığı işte eğitim görmemiş kimselerin % 89.82'sinin erkek, yaptığı işle ilgili bir okulda eğitim görenlerin de % 75.30'unun erkek olduğunu, kentsel yerlerde istihdam edilen 5.568.281 erkek içinde yaptığı işle ilgili bir okulda eğitim görenlerin oranının ise %12.22'den ibaret bulunduğunu görürüz.

Yaptıkları işle ilgili olarak işyerinde (işbaşında) eğitim görenler 1.798.182 kişi olup, bunların istihdam edilenler içindeki oranı %28.46 dır. Bunların % 92.83'ü erkek, % 7.17'si kadındır. Bir kursta eğitim görenler kentsel yerlerde istihdam edilenlerin %6.89'unu oluşturmaktadır. Çalıştıkları işle ilgili olarak bir kursta eğitim görenlerin % 85.68'i erkek, % 14.31'i kadındır.

Çalıştıkları işle ilgili olarak askerde eğitim görmüş olanların oranı kentsel yerlerde istihdam edilen erkeklerin % 1.51'idir. Bu çok yüksek bir oran olmamakla beraber, yine de asker ocağının işgücünün vasıf kazanmasına imkân hazırlayan bir eğitim yuvası olduğunu doğrulamaktadır. 4 No.'lu Tablo kentsel yerlerde istihdam edilenlerin % 1'nin işleriyle ilgili mesleklerde «evde» eğitim gördüklerini göstermektedir.

Tablonun incelenmesinden kentsel yerlerde yaptıkları işle ilgili eğitim görmeyenler içinde, erkeklerin istihdam edilme açısından kadınlara göre daha şanslı olduklarını göstermektedir. Nitekim kentsel yerlerde yaptıkları işle ilgili eğitim görmedikleri halde işe girme ve çalışma fırsatı bulan erkekler kadımlardan 8.76 kat daha fazladır. Ay-

(1) DİE, a.g. anket, s. 18, Tablo 10.

TABLO : 4
Kentsel Yerlerde İstihdam Edilenlerin, Çalıştıkları İşle İlgili Eğitim Durumu

Kentsel yerlerde İstihdam Edilenler	Meslekleriyle İlgili Eğitim		Eğitim		Görenler		Evrde	Diğer
	Görmeyenler	Okulda	İşyerinde	Kursta	Askerde	Diğer		
6 317.083	2.889.486 (% 45.74)	903.394 (% 14.3)	1.798.182 (% 28.46)	435.154 (% 6.89)	64.246 (% 1.51)	69.329 (% 1)	137.282 (% 2.17)	
Erekek								
5.568.281 (% 88.15)	2.595.470 (% 89.20)	680.819 (% 75.30)	1.669.233 (% 92.68)	372.880 (% 85.68)	84.246 (% 100)	34.978 (% 50.45)	181.155 (% 45.53)	
Kadın								
743.302 (% 11.85)	294.026 (% 10.18)	223.075 (% 24.69)	128.949 (% 7.17)	62.274 (% 14.31)	—	34.351 (% 49.55)	6.127 (% 4.47)	

Kaynak : DİE, a.g. anket, sh. 18'de 10 no.lu Tablodan yararlanılarak hesaplanmıştır.

rica işbaşında eğitim görme açısından da erkekler kadınlara göre hem daha şanslı, hem de daha isteklidir. Erkeklerin işbaşında eğitim konusunda daha fazla şanslı olması; bir taraftan istihdamın cinsiyet yapıyla ve kadın ve erkeklerin gördükleri işlerin farklılığıyla, öte yandan da işverenlerin kadın işçilere (evlenme veya annelik halinde işten ayrılacaklarını düşünerek) sürekli personel gözüyle bakmamaları, kendilerine bu konuda yatırım yapmaktan kaçınmaları ile açıklanabilir. Ayrıca kadınların hem işyerinde, hem evde (ev işlerinde) çifte çalışma içinde olması, ev sorumluluğu yanında anne olarak da sorumluluklarının bulunması nedeniyle işyerinde yapılacak eğitim faaliyetlerine katılmaya istekli olmama ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır. Bu ihtimal özellikle eğitim faaliyetlerinin iş saatleri dışında yapılması halinde yükselebilir.

Öte yandan kentsel yerler istihdamında kadınların payının %11.85 den ibaret olmasına karşılık, işiyle ilgili olarak bir okulda eğitim görmüş meslek sahibi kadınların oranı kentsel yerlerde istihdam edilen tüm kadınların %29.79'udur. Halbuki bu oran istihdam edilen erkekler arasında % 12.22'dir. Bundan kentsel yerlerde meslek sahibi olmayan kadınların iş bulmasının, meslek sahibi olmayan bir erkeğe göre daha güç olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca nüfusu 10 binden fazla olan yerlerde kadınlara özgü işlerin meslek sahibi olmayı gerektirdiği sonucuna da varılabilir. Nitekim işiyle ilgili olarak okulda eğitim görmüş kadınların içinde en büyük grubu (% 79.88) «İlmî ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili mesleklerde çalışanlar» oluşturmaktadır. Bunları «İdarî personel ve benzeri çalışanlar» grubu izlemektedir (% 13.24). Esasen söz konusu iş veya meslek grupları meslekle ilgili bir okulda eğitim görmeyi zorunlu kılmaktadır. Nitekim okulda eğitimin yoğun olduğu iş ve meslek gruplarının başında da «İlmî ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri» grubu gelmektedir (% 61). Bunu «müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri» grubu izlemektedir (% 8.57). «İdarî personel ve benzeri çalışanlar» dördüncü sıradadır (% 7.75).

Sonuç olarak kentsel yerlerde en fazla istihdam yaratan iktisadî faaliyet kollarının sırasıyla «toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler», «imalat sanayii ve oteller» iktisadî faaliyet kolları olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sonucunda hizmetler kesiminin sanayi kesimine göre daha hızlı bir gelişme gösterdiği gözlenmektedir.

Öte yandan kentsel yerler istihdamında ücretlilerin payının Türkiye geneline göre oldukça yüksek olduğu, buna karşılık ücretsiz aile işçilerinin payının düştüğü görülmektedir. Bu sonuç iktisaden faal

olanlar içinde sürekli ve belirli bir gelir sağlayanların oranının yükselmesi ve bunların ve ailelerinin sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanmaları anlamına geldiğinden sosyal-politika açısından sevindiricidir.